

Лукијанос Хасиотис

СРПСКО-ГРЧКИ ОДНОСИ 1913–1918.
Савезничке предности и политичка ривалства

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Превела са њрчкої
Јасмина Томашевић

Наслов оригинала:
Λουκιανός Χασιώτης
ΕΛΛΗΝΟΣΕΡΒΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ 1913-1918
Συμμαχικές προτεραιότητες και πολιτικές αντιπαλότητες
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΑΝΙΑΣ/ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΩΡ, Θεσσαλονικη 2004

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2017.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије и
Град Нови Сад – Градска управа за културу

ЛУКИЈАНОС ХАСИОТИС

СРПСКО-ГРЧКИ
ОДНОСИ 1913–1918
САВЕЗНИЧКЕ ПРЕДНОСТИ И
ПОЛИТИЧКА РИВАЛСТВА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

У сећање на Душана Баџаковића

РЕГИСТАР СЛИКА И ГЕОГРАФСКИХ МАПА

1. Грчки премијер Елефтериос Венизелос	14
2. Председник српске владе Никола Пашић	14
3. Престолонаследник Александар у Битољу.....	102
4. Улазак српске војске у Битољ 1912. године.....	102
5. Београд током бомбардовања	301
6. Српски војници преносе краља Петра	301
7. Дојранско језеро.....	302
8. Српске избеглице негде у Егејској Македонији	302
9. Грчка гимназија у Битољу.....	303
10. Тржница у Битољу	303
11. Митинг подршке покрету Националне одбране у Солуну..	458
12. Допис Удружења Битољчана „Изражљивост”	473
13. Бомбардован Битољ	473
14. Грчка карикатура „Неверни брат”	484
15. Бугарска пропагандна карикатура из ратног периода	485
16. Балкан након Балканских ратова (1913).....	486
17. Балкан након Првог светског рата (1918)	487
18. Стране окупационе зоне у Албанији (1914) – Италијанска, српска и грчка окупациона зона	488
19. Мапа француске Источне армије са распоредом војних снага на Солунском фронту (1917).....	489

СКРАЋЕНИЦЕ

ΑΣΜ [АСМ]	Αρχείο Συνδέσμου Μοναστηριωτών και των περίξ «Η Καρτερία» [Архив Удружења Битољчана и околине „Издржљивост”] (Солун)
ΓΕΣ [ΓЕС]	Γενικό Επιτελείο Στρατού [Врховна команда] (Атина)
ΔΙΣ [ДИС]	Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού [Управа војне историје] (Атина)
ΕΛΙΑ [ΕΛΙΑ]	Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο [Грчки књижевни и историјски архив] (Атина)
ΙΑΜ [ΙΑМ]	Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας [Историјски архив Македоније] (Солун)
ΙΑΜΜ [ΙΑММ]	Ιστορικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη [Историјски архив музеја Бенаки] (Атина)
ΙΑΥΕ [ΙΑИΕ]	Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών [Историјски архив Министарства иностраних дела] (Атина)
ΙΜΧΑ [ΙМΧА]	Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου [Институт за балканске студије] (Солун)
ΠΚΘ [СПВ]	Προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης [Солунска привремена влада]
ΥΠΕΞ [МИД]	Υπουργείο Εξωτερικών [Министарство иностраних дела]
АС	Архив Србије (Београд)
ВИИ	Војно историјски институт (Београд)
САНУ	Српска академија наука и уметности (Београд)
ΑΜΑΕ	Archives du Ministère des Affaires Etrangères (Παριζ)
FO	Foreign Office (Λондон)
IBS	Institute for Balkan Studies (Солун)
SHAT	Service Historique des Armées de Terre (Παριζ)

ПРЕДГОВОР ЗА СРПСКО ИЗДАЊЕ

У периоду када сам почео да учим српски језик и започео истраживање за докторску дисертацију, грађански рат у бившој Југославији је представљао једну од доминантних тема за разговор у Грчкој, како између мојих пријатеља и сарадника тако и у вестима, на насловним странама новина, форумима политичких група и конференцијама историчара, антрополога и политиколога. Распад Југославије, екстремности грађанског рата, страхови због његовог ширења и могуће промене граница у широј области југо-источне Европе подстакли су интересовање генерално за Балкан, а нарочито за балканску историју. Заиста, исписани су томови и томови књига и посвећено је много сати јавне или приватне дискусије о узроцима сукоба, положају мањина и улози међународних чинилаца, врло често на искључив начин, извлачењем традиционалних стереотипа или настављањем са историјским акробацијама како би се послужило чисто савременим политичким или економским мотивима. Унутар овог оквира, али и под призмом нових чињеница и новонасталих опасности током периода који је уследио након Хладног рата, еволуирало је схватање о традиционалном српско-грчком пријатељству и неопходности једног српско-грчког савезништва: некад уз логичне аргументе или оне који су се у сваком случају интерпретирали као логични, а некад са сигурношћу једне готово онтолошке везе између два народа.

Дух тог времена је несумњиво пробудио моје лично истраживачко интересовање за српско-грчке односе током

периода 1913–1918, дакле у тренутку када је заиста оформљено једно српско-грчко савезништво – које је, штавише, било и врло успешно – и када се по први пут снажно приказала слика српско-грчког пријатељства. Дакле, настојао сам да докучим корене овог савезништва, мотиве и његова достигнућа, као и начин на који је утицало на политичке изборе две земље и развоје у њима током једног изузетно критичног периода, не само за Србију и Грчку, већ и за читав свет. Евидентно је да нисам успео да одговорим на сва питања, али ипак верујем да ова књига осветљава више аспеката у односима две земље почетком XX века и открива неке који су донедавно били у мраку.

Као што сам имао прилике да поменем у предговору, до тада је академска пажња и поред широко распрострањеног убеђења у традиционално српско-грчко пријатељство, у стварности била прилично ограничена према српско-грчким односима. Слика се у великој мери изменила у годинама које су уследиле од издавања ове књиге на грчком језику (2004) до данас. На ово указује повећан број израђених магистарских радова и докторских теза који се баве овом темом на грчким, српским, европским или другим универзитетима, објављивање чланака у научним часописима и – још увек ограничене – монографије које истражују засебно или у једном ширем оквиру српско-грчке односе. Ипак, највећи број студија се углавном односи на ранији период (вид. конкретније радове В. Гунариса, Д. Ливаниоса, О. Милосављевић, С. Ристића) или каснији (као Х. Карчића, Ј. Михаилидиса, М. Ристовића, Р. Фотијади-Токић). Изузетак чини допринос Душана Батаковића, који представља један свеобухватан и синтетички приступ билатералним односима у периоду Великог рата. Батаковић је био тај покретач ове врло лепе идеје да се моја књига преведе на српски језик. Напустивши нас недавно, нажалост, није доживео објављивање ове књиге. Такође, дубоко жалим што нисам стигао да му се довољно захвалим на иницијативи да ме представи српској читалачкој јавности. Памтићу га увек

по племенитости, озбиљности, охрабрењу које је пружао, али и храбрости са којом се суочавао са здравственим проблемима који су га пратили током последњих година. Тако је ово издање, с пуним правом, посвећено сећању на њега.

Коначно, желео бих да се срдечно захвалим уреднику Зорану Колунџији на одлуци да ову књигу уврсти у издање своје издавачке куће „Прометеј“ из Новог Сада, али и преводиоцу ове књиге Јасмини Томашевић. Томашевићеву сам имао прилике да упознам на Аристотеловом универзитету у Солуну, где је као изванредан студент похађала магистарске студије на Катедри за историју и археологију. Захваљујући свом научном усавршавању, запажањима, као и свакако беспрекорном знању грчког језика, успела је да приведе крају једно изузетно тешко дело, потврђујући на најбољи начин поверење које смо јој указали Душан Батаковић, уредник и ја.

Лукијанос Хасиоџис

Солун, август 2017.

1. Грчки премијер Елефтериос Венизелос

2. Председник српске владе Никола Пашић

ПРЕДГОВОР

Грчка историографија и грчка штампа традиционално приказују једну готово идеализовану слику српско-грчких односа, слику која долази у противречност са познатим, дугогодишњим споровима који прате остале међудржавне односе на Балкану. Могли би смо да очекујемо да ово схватање буде еквивалентно са израдом историјских радова који се баве конкретном темом. Ипак, тако нешто није случај. Исти феномен је у мањој или већој мери забележен и у српском или југословенском историографском стваралаштву. Да ли је реч о недостатку интересовања, због одсуства снажних националних сукоба између два народа и њихових држава, или можда о суштинском незнању и равнодушности према „другом“? Верујем да би осиромашена студија овог питања могла да се припише како техничким узроцима (до недавно су постојале непревазиђене потешкоће приступа државним архивама обе земље) тако и политичким и идеолошким изборима. Не говорим само о могућим проблемима које је Хладни рат створио у односима између две историјске заједнице или првенству које су обе стране дале у истраживању односа са земљама које су се налазиле у истом идеолошком табору. Осврћем се и на изборе који су били везани за „унутрашње“ развоје у свакој земљи: у самој Грчкој, политичка ситуација је до недавно отежавала истраживање критичних периода њене новије историје. Тако је, на пример, студија о Националном расколу, која је везана за један одлучујући период по српско-грчке односе, каснила неколико деценија.

Нема сумње да ако изузмемо радове који су представљени на српско-грчким конференцијама – које су организовали ИМХА (IBS, Институт за Балканске студије) у Солуну и САНУ (Српска академија наука и уметности) у Београду – ретки су примери писања историје о новијим српско-грчким односима. Тематика ових конференција се углавном односила на политичке, дипломатске и културне контакте између два народа током турске владавине и XIX века,¹ док је посебан осврт на период Првог светског рата направљен на V грчко-српском симпозијуму.²

Историографски недостатак је још више приметан у случају монографија. Изузеци свакако постоје, али је обично реч о радовима без нарочите научне веродостојности³ и засигурно их нема довољно како би се на задовољавајући начин превазишла историографска празнина. Од савремених научних монографија у српској историографији се истичу оне Славенка Терзића (1992) и Миладина Милошевића (1997). У грчкој историографији, посебно место заузимају студије Јоаниса Пападрианоса (1988. и 1993), које се углавном баве развојем грчке заједнице у Србији и уопште у југословенским земљама. У другим монографијама, значајних помена, обрађује се каснији период. Сотирис Валден (1991) се осврће на послератне развоје и то унутар једног сажетог хронолошког оквира, док недавно објављена књига Такиса Михаса

¹ ИМХА [у даљем тексту ИМХА], *Συνεργασία Ελλήνων και Σέρβων κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες, 1804-1830* [Сарадња Грка и Срба током ослободилачких борби, 1804–1830], Солун, 1979; САНУ, *Greek-Serbian Cooperation, 1830-1908*, Београд, 1982; ИБС, «The Collaboration between Greeks and Serbs from the Fifteenth to the Nineteenth Century», посебно издање *Balkan Studies*, Солун, 24/2 (1983), 337–680; САНУ, *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIVe siècle*, Београд, 1987.

² ИБС, *Proceedings of the Fifth Greek-Serbian Symposium. 1. Serbia and Greece During the First World War. 2. The Ideas of the French Revolution, the Enlightenment and the Pre-Romantic Period in the Balkans, 1780-1830*, Солун, 1991.

³ В.: на пример старо, пропагандно, издање С. Станојевића, *Les relations serbo-grecques*, Париз, 1918. и савремено, али ипак истог карактера издање С. Сотирију, *Ελληνες και Σέρβοι* [Грци и Срби], Атина, 1996.

(2002) испитује односе између Србије и Грчке током 90-тих и представља више новинарски и политички есеј него историјску студију.

У књизи је обухваћен период од Балканских ратова до завршетка Првог светског рата и оснивања прве југословенске државе. Ове године су се показале као одлучујуће за историју ова два народа, али и њихове билатералне односе. Ипак, поред издвојених чланака који обично усмеравају интересовање на специфична питања и књиге Милошевића (1997), која је готово у потпуности заснована на српској архивској грађи, верујем да општа слика ове теме остаје релативно неиспитана. Са своје стране сам покушао да попуним основне празнине ове слике и истакнем најважније елементе у односима Србије и Грчке током тог периода.

Мој покушај се ослања на компаративну студију грчке, српске, француске и британске архивске грађе. Конкретније, извори које сам користио се чувају у: а) Историјском архиву Македоније и, још увек несређеном, архиву Удружења Битољчана из Солуна „Издржљивост“ (Солун); б) Историјском архиву Министарства иностраних дела, фонду микрофилма Истраживачког центра за историју новијег хеленизма, Грчком етнографском и историјском архиву, Историјском архиву музеја Бенаки и Управи војне историје (Атина); в) Service Historique des Armées de Terre и Quai d'Orsay (Париз); г) архиву Foreign Office (National Archives, Лондон) и д) Архиву Србије и Војно-историјском институту (Београд). Истраживање је употпуњено студијом грчке, југословенске, англосаксонске и француске библиографије која се бави конкретном тематиком, као и карактеристичним узорком углавном грчке штампе тог времена, која је доступна у библиотекама поменутих градова.

Ова књига представља допуњену верзију моје докторске дисертације под насловом *Дипломатске дилеме једне ијетнојодишнице. Грчко-српски односи, 1913–1918*, коју сам

децембра 1998. поднео на Катедри за историју и археологију Филозофског факултета Аристотеловог универзитета у Солуну. Током наредног периода сам делимично пре-испитао сакупљену грађу, додао поједине чињенице из библиографије која је недавно објављена и уклонио неке за које сам сматрао да скрећу са основне теме овог рада. Тако се изнедрио и нови наслов, *Савезничке њредносѝи и њолиѝиѝка ривалсѝива*, за који сматрам да прецизније објашњава укупну слику билатералних односа и контаката тог времена.

Књига је тематски подељена на два дела. У првом делу (поглавља 1–7) приказан је развој дипломатских, политичких и ратних чинилаца, који су дефинисали српско-грчке односе током шестогодишњег периода (1913–1918). Реч је о догађајима који су делимично описани и у другим историјским радовима, али не кроз призму српско-грчких односа. Управо из тог разлога, у књизи се не ставља посебан акценат на исте догађаје, већ на начин на који је њима руководила свака страна и схватање које је уобличила о улози свог суседа. Други део (поглавља 8–10) се односи на три нарочита параметра у српско-грчким односима, конкретније на српску пропаганду у Егејској Македонији, грчку пропаганду у Вардарској Македонији и, коначно, на питање држављанства. Истраживање ових питања радикално оповргава слику „братских“ односа између Србије и Грчке и открива границе међудржавне сарадње на Балкану током тог периода.

Када сам започео истраживање средином 90-тих година, основно питање које се наметнуло било је одакле је извирало схватање о традиционалном српско-грчком пријатељству и да ли је било оправдано или не. По завршетку израде дисертације, на питање сам успео само делимично да одговорим. Заиста, Уговор о савезу из 1913. и његов исход су одлучујуће утицали на развој билатералних веза, које – ако ништа друго – нису биле одликоване узастопним конфронтацијама и сукобима, као што је то нпр. био случај

са грчко-бугарским односима. Београд и Атина су повезали своје интересе како би се суочили с опасношћу бугарске доминације на Балкану и ова чињеница је, изгледа, сама по себи била довољна како би се пружила слика једне њихове нарочите међусобне сарадње. Свакако, стварност је мало-помало почела да открива разлике према овом њиховом ставу. Савезништво је било пожељно једино у мери колико је то служило поменутој потреби и није могло да превазиђе нити националистичку политику коју су током тог периода следиле ове две државе нити иредентизам њихових политичких, војних и културних носилаца. Ипак, ривалства која су произашла из политичке кризе и обострана национална пропаганда нису свеукупно довели у сумњу предности овог савезништва. У сваком случају, створио се утисак да су две државе већ биле спремне да усвоје мит о српско-грчком пријатељству. Самим тим би његове корене вероватно требало да потражимо у једном ранијем периоду од овог који се истражује у раду, у другој половини XIX века. Дакле, у тренутку када су оформитељи националне идеологије и политике у обе земље (чиниоци који су саставили политичко-економски естаблишмент у њима) оценили да обострана потраживања и територијалне претензије нису били сукобљени, већ су насупрот томе могли да употпуњују једни друге како би повећали шансе за успех. Свакако, ова инсинуација би морала да се утврди и систематичније објасни.

Сматрам да су још две напомене нужне како би се избегла евентуална погрешна тумачења. Прва се односи на садржину и предмет истраживања који је постављен: у књизи су уз доста појединости представљени дипломатски и политички односи између Србије и Грчке. У другом плану су испитани економски параметри, углавном у вези са регулативама које су донете за солунску луку и питањем држављанства. Осим тога, раздобље Првог светског рата није остављало много простора за економску активност између две земље, нарочито након заузимања српских об-

ласти од трупа Централних снага у јесен 1915. Из истог разлога нису посебно неговане културне или друге друштвене везе између званичних или незваничних носилаца две земље – на ово барем сугерише недостатак конкретних података у изворима који су коришћени. У стварности су српско-грчке културне и економске везе почеле да се развијају по завршетку Великог рата, а да нису опет достигле ниво истоветних веза које су имале са трећим европским земљама.

Друга напомена је техничког карактера и тиче се навођења датума у конкретној књизи. Као што је познато, током периода који истражујемо у овој књизи је у Србији и Грчкој коришћен стари, Јулијански календар, а у западној Европи нови, Григоријански. Из практичних разлога се у главном тексту датум бележи по новом – осим у случајевима када се истовремено наводи по оба календара, у неким историјским датумима као што је нпр. датум заузимања Солуна од грчке војске (26. октобар/8. новембар 1912). У фусноте се датум преноси како је изворно написан у сваком документу, што значи да се у француским и енглеским изворима наводи по новом календару, а у грчким и српским по старом – осим у случајевима када се у истим изворима истовремено наводи по оба календара.

Истраживање и писање историјске књиге је неминовно једно искуство доживљене усамљености и из тог разлога је историчару, барем младом, потребна свака могућа помоћ и подршка како би употпунио свој рад. У мом случају, било је много људи који су ми помогли на један или други начин и којима бих желео у овом делу да се искрено захвалим. Почетно истраживање је суштински омогућено домаћом трогодишњом стипендијом, коју ми је у периоду 1994–1997. пружила Фондација државних стипендија. Драгоцена је свакако била и помоћ мојих професора на Аристотеловом универзитету у Солуну, колега и научних сарадника, институција у којима сам тражио неопходне податке, али и мојих личних пријатеља, који су ми пружили подршку у